

Л. Д. Березівська, О. М. Шевчук

КОЛЕГІЯ ПАВЛА ГАЛАГАНА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (1871 — 1920)

У середині XIX ст. Російська імперія переживала глибоку кризу, дедалі очевиднішою ставала її відсталість від передових європейських країн. Кримська війна (1853—1856), виявивши всі соціальні суперечності, підштовхнула уряд Олександра II розпочати модернізаційні процеси, адже реалії життя, зокрема промислово-економічний розвиток, потребували кваліфікованих робітників, піднесення загального освітнього й культурного рівнів народу.

Шкільна реформа другої половини 50—60-х рр. XIX ст., зумовлена суспільно-політичними, соціально-економічними, культурологічними та педагогічними чинниками, стала переломним етапом у подальшому розвитку вітчизняної освіти. Її характерними ознаками були: проголошення позастанової освіти та права відкривати гімназії громадськими організаціями й приватними особами; схвалення розвитку жіночої освіти та інші. Позитивними результатами проведеної реформи стало збільшення мережі навчальних закладів у Російській імперії, зокрема на українських землях, особливо приватних, відкриття простору для роботи шкіл, окремих учителів.

Відкриття приватних закладів освіти в другій половині XIX ст. відбувалося під контролем Міністерства народної освіти (МНО) згідно з „Положенням про приватні навчальні заклади”, затвердженим у 1868 р. За цим „Положенням” мета відкриття приватних шкіл полягала у сприянні та допомозі уряду в галузі народної освіти. Водночас зазначалося, що відкриття приватного закладу вимагає спеціального дозволу після того, як місцеве начальство розгляне подане засновником клопотання та план із детальним поясненням мети й завдань навчального закладу. План повинен був містити відомості про вид навчального закладу, кількість учнів та вчителів, обсяг навчальних предметів, характеристику навчального приміщення¹. Отже, у 1870 р. на ім'я міністра народної освіти надійшло клопотання від Г. Галагана з приводу відкриття Колегії Павла Галагана та подано детальний проект Статуту, до якого додавався невеличкий пояснювальний лист, де Григорій Павлович стисло окреслював умови, мету заснування навчального закладу та дже-

¹ Добрянський І.А., Постолатій В.В. Громадська та приватна ініціатива в розвитку освіти України (кінець XIX — початок XX століття). — Кіровоград, 1998. — 143 с. — С. 16—17.

рела фінансування його майбутньої діяльності². У Статуті Г. Галаган обґрунтовував також кількість класів у Колегії, навчальні програми та навчальний план, керівний орган закладу, права та обов'язки, кількісний склад викладачів і вихованців, кошти та маєтності для навчання. 26 березня 1870 р. імператор Олександр II у своєму листі до Г. Галагана дає дозвіл на відкриття Колегії Павла Галагана³.

25 квітня 1870 р. відбулося засідання Об'єднаних департаментів Законів, Державної економії та Державної Ради, на якому було розглянуто проект Статуту Колегії та висловлено ряд зауважень щодо його положень, а також прийнято рішення подати на затвердження імператору Олександру II⁴.

6 червня 1870 р. на основі рішення Державної Ради ухвалено Статут Колегії, який підписав Олександр II, та дозволено відкрити навчально-виховний заклад і присвоїти йому ім'я — Колегія Павла Галагана. Засновник Колегії, Г. Галаган, одержав звання почесного попечителя⁵.

Кілька штрихів до портрета засновника Колегії. Григорій Павлович Галаган (1819—1888) — видатна постать свого часу, фундатор, почесний попечитель Колегії Павла Галагана, поміщик, меценат, державний і громадський діяч, дослідник народної творчості, просвітник. Народився в с. Сокиринцях Прилуцького повіту, здобув гарну освіту під керівництвом вихователя Федора Чижова (магістр математики Санкт-Петербурзького університету). У 1840 р. закінчив юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету, три роки служив у Чернігівській палаті державного майна⁶. Як згадують очевидці, Г. Галаган був дворянином, який відразу відгукнувся на започатковані урядом Олександра II реформи, зокрема взяв активну участь у селянській реформі, звільненні селян з кріпацтва. „... У юнацькому щоденнику Галагана ми бачимо в ньому народолюбця, що народжується, і народолюбця переважно малоросійського. Люди, які знали Галагана близько, кажуть, що він був великий естет. Цей бік його духовної природи, мабуть, і поклав початок його любові до Малоросії...”, — писав невідомий дописувач журналу „Киевская старина”⁷.

Галаган Григорій Павлович
(1819 — 1888)

² Науменко В.П. Коллегия Павла Галагана в Киеве // Киевская старина. — 1896. — № 12. — С. 418—433.

³ Заметка об открытии Коллегии Павла Галагана // Киевлянин. — 16 апреля. — 1870. — № 45. — С. 1.

⁴ Журнал Соединенных Департаментов Государственного Совета от 25 мая 1870 г. по проекту устава Коллегии Павла Галагана. Копия // Інститут рукопису Центральної наукової бібліотеки імені В.І. Вернадського НАН України (далі — ІР НБУВ), ф. 120, № 58, арк. 1.

⁵ Государственный Совет. Мнение об уставе Коллегии Павла Галагана в Киеве. 1870 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 59, арк. 1.

⁶ Хорунжий Ю. Українські меценати. — К.: Вид. Дім „КМАкадемія”. — 2001. — 137 с., с. 26—38.

⁷ Материалы для биографии Г.П. Галагана // Киевская старина. — 1899. — № 9. — С. 189—224, с. 194.

Г. Галаган був членом Київської Археографічної Комісії, мав тісні контакти з редакцією журналу „Киевская старина”. Григорій Павлович підтримував зв'язки з відомими діячами культури того часу, серед яких були І. Аксаков, В. Антонович, М. Гоголь, П. Житецький, П. Куліш, М. Максимович, Ю. Самарін, Т. Шевченко та інші українофіли, діячі заснованої в 1859 р. „Громади”, яких турбувала доля простого народу, стан народної освіти. За його сприянням було відкрито ремісниче училище в с. Дехтярях (1878), чотирикласну гімназію у Прилуках (1874), яку в 1882 р. було перетворено на повну класичну гімназію, жіночу восьмикласну гімназію в Прилуках (1883).

Однак головним містом діяльності Г. Галагана був м. Київ. Його благодійництво, участь у поширенні освіти, допомога молодому поколінню у здобутті знань знайшли втілення у створенні середнього навчального закладу закритого типу для хлопчиків, який було названо на честь єдиного сина Павла — Колегія Павла Галагана. Мета цього благодійного вчинку полягала у спробі Г. Галагана „поліпшити виховну справу в країні та створити кадри освіченої молоді”⁸.

Створення Колегії пов'язане з великою трагедією, яка сталася в родині Галаганів — раптово помер єдиний син, спадкоємець Григорія Павловича й Катерини Василівни.

Спадкоємець роду Павло Галаган народився 15 липня 1853 р. Деякий час його доглядала проста українська жінка, що для сім'ї такого високого соціального становища було незвичним, оскільки в той час вихованням дітей займалися винятково іноземні гувернери. Такий підхід до виховання дитини був зумовлений прагненням батьків із раннього дитинства виховувати хлопчика серед рідного народу, у його культурі, звичаях, традиціях⁹. З 5 років Павло говорив лише українською мовою, ходив в українському народному одязі, з раннього дитинства любив слухати й знав напам'ять вірші Т. Шевченка. З восьми років вихованням і навчанням Павла займався Федір Іванович Гур'єв, який походив з родини сільського священика Володимирської губернії. Федір Іванович не був педагогом за фахом, але тривале навчання (закінчив Володимирську духовну семінарію, Київську духовну академію та Київський університет Св. Володимира) забезпечило йому широку ерудицію та добру обізнаність у справі виховання та навчання дітей. Протягом семи років він займався зі своїм вихованцем російською, слов'янською, грецькою мовами та латиною, навчав історії та географії. Хоча Павла Галагана не навчали іноземні гувернери, як було заведено в заможних сім'ях того часу, але він рано вивчив французьку та англійську мови.

Коли Ф. Гур'єв захворів і не мав змоги займатися зі своїм вихованцем, навчання продовжилося із запрошеними на вибір Павла Галагана викладачами київських гімназій — К. Воскресенським, М. Владимирським-Будановим, В. Закончевським, П. Житецьким, П. Троцьким. Це було домашнє навчання, яке передувало гімназійному. Щоб виховання й освіта Павла були різнобічними, його навчали танців, трудової справи — столярству та токарству.

Намагаючись дати синові загальну класичну освіту, батьки мали на меті підго-

⁸ Степович А.І. З перших років Колегії Павла Галагана. 30-ті рр. XX ст. // ІР НБУВ, ф. 179, № 162, арк. 1.

⁹ Галаган Г.П. Биография Павла Галагана / Скоропис 80-х рр. XIX ст. // ІР НБУВ, ф. 1, № 6882, арк. 2.

тувати його до вступу в 4 клас гімназії. Восени 1868 р. Павло Галаган склав попередні екзамени в Другій київській гімназії, після яких екзаменатори заявили, що Павло може навесні 1869 р. вступити до 6 класу, але з деяких предметів (російська мова і словесність) йому необхідно ґрунтовніше підготуватися. Отже, навесні Павло Галаган мав іти навчатися в шостий клас гімназії, а далі — університет Св. Володимира. Усю зиму й початок весни Павло готувався до вступних іспитів, але навчатися в гімназії йому так і не довелося.

Трагічна подія, що сталася в родині, назавжди зруйнувала всі далекоглядні наміри. У ті дні Галагани, які зазвичай всю зиму мешкали в м. Києві, поїхали на Великодні свята до маєтку дружини Григорія Галагана Катерини Василівни — у с. Тиниці Конотопського повіту. Батьки вирішили влаштувати відпочинок для сина, який останнім часом напружено готувався до екзаменів. Через три дні після приїзду Павло раптово захворів. Оскільки хлопчик практично ніколи не хворів і батьки абсолютно не розумілися на дитячих хворобах, легке його нездужання спочатку не викликало жодних особливих хвилювань. Але перебіг хвороби не залишив батькам часу на вчасний приїзд кваліфікованого лікаря з Києва. Через три дні, 27 квітня 1869 року, Павла Галагана не стало. Як згодом з'ясувалося, у маєтку тільки-но закінчилася епідемія важкої форми тифу, якою ще продовжували хворіти діти управителя.

Така раптова смерть єдиного сина стала великим горем для батьків. Григорій Галаган вирішує заснувати навчальний заклад для 16-річних юнаків на твердих національних засадах — Колегію Павла Галагана, яка була б громадським свідченням життя його сина, що так раптово обірвалося¹⁰.

Проектований заклад був незвичним для того часу, подібного йому в шкільній практиці ще не було. Упродовж двох років тривало листування, обговорення та розроблення основних документів діяльності навчального закладу. До цього процесу були залучені генерал-губернатор Київської, Волинської та Подільської губерній О. Дондуков-Корсаков, попечитель Київського навчального округу П. Антонович, його помічник М. Тулов, колишній директор гімназії М. Рігельман, директор гімназії І. Слепушкін, професори С. Гогоцький, В. Шульгін, А. Деллен, М. Владимирський-Буданов, Ф. Мерінг, учителі 2-ї Київської гімназії П. Омеляненко та П. Житецький, наставник Г. Галагана Ф. Чижов та інші.

Під час серйозної роботи над розробкою проекту Колегії Григорій Галаган керувався двома провідними ідеями: навчальний процес у Колегії має органічно поєднуватися з вихованням, а вік юнаків, які вступають до Колегії, має становити 16 років. Тобто засновник мав на меті дати освіту юнакам, що досягли віку Павла Галагана, утілити в життя нездійсненні плани щодо подальшого навчання й виховання свого сина. Для Григорія Павловича визначальним принципом виховання був усебічний розвиток особистості під постійним контролем батьків і наставників. Він уявляв Колегію таким навчальним закладом, де молоді люди будуть не тільки навчатися й проживати, як в інших типових закладах; а також під керівництвом вихователів удосконалюватимуть свої розумові здібності й моральні якості. Тому Григорій Павлович після довгих обговорень усіх варіантів проекту Статуту прийняв рішення

¹⁰ Объяснительная записка к проекту плана Коллегии. 2-я половина XIX ст. // ІР НБУВ, ф. 1, № 6898, арк. 1.

заснувати навчально-виховний заклад закритого типу для бідних гімназистів та студентів старших класів.

Як заклад, що здійснював фахову підготовку юнаків до вступу в університет, Колегія Павла Галагана мала перебувати під постійним патронатом Київського університету Св. Володимира, а університетська рада повинна була здійснювати нагляд за навчально-виховним процесом цього освітнього закладу.

На таких засадах і принципах ґрунтувався розроблений Г. Галаганом та відомим філологом, членом-кореспондентом Петербурзької Академії наук П. Житецьким Статут Колегії Павла Галагана.

Як зазначалося, укладанням Статуту займалися два роки, ураховуючи специфічні особливості цього навчального закладу та вимоги МНО щодо класичних гімназій. За Статутом, мета Колегії Павла Галагана полягала в тому, щоб допомогти певній кількості незаможних людей підготуватися до вступу в університет; а також сприяти розвитку самостійної педагогічної справи в Росії шляхом навчально-виховної практики¹¹.

Засновуючи Колегію, Григорій Павлович мріяв розташувати її в селі, серед мальовничої природи. Спочатку він обрав для цього свою садибу в селі Дегтярях Прилуцького повіту Полтавської губернії, однак не міг знайти педагогів, які погодилися б жити в селі. Тому Г. Галаган відмовляється від цієї думки й засновує Колегію в Києві, але подалі від гомінкого центру, яким на той час був Поділ. Він купує будинки на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), (тоді це була тиха частина міста, де жили чиновники й педагоги), але приміщення, за задумом Г. Галагана, потрібно було перебудувати, розширити, зробити зручнішим для навчання й відпочинку учнів та працівників закладу. Для втілення свого задуму в життя Григорій Павлович запрошує відомого архітектора О. Шілле. До будівель Колегії прибудували церкву, лікарню. На облаштування та розвиток своєї справи Галаган не шкодував коштів¹².

Статут Колегії був досить новаційним і демократичним для свого часу. Він надавав широкі можливості для запровадження нових методів і прийомів навчання. Застереження були тільки щодо обсягу годин, які виділялись на вивчення кожного предмета: він повинен бути не меншим, ніж у класичних гімназіях. А для виховної роботи та внутрішнього порядку Статут Колегії не робив жодних обмежень.

Відповідно в основних положеннях Статуту повідомлялося: на навчання приймаються юнаки 16-річного віку всіх станів православного або греко-уніатського віросповідання, не виключаючи й уродженців Галичини (Австрійської Галиції), але перевага надавалася юнакам родом з Прилуччини, звідки родом був сам Павло Галаган¹³.

Для вступу до Колегії Павла Галагана батьки або опікуни молодих людей мали подати прохання, до якого додавалося свідоцтво про народження та свідоцтво з класичної гімназії про вивчення повного курсу перших 4-х класів гімназії або про успішне закінчення курсу наук у прогімназії. Вступати також мали право ті, хто здобув домашню освіту, але за умови успішного складання вступних іспитів у Колегії. Стипендіанти (від 14 до 16 років) мали надати посвідчення про бідність, свідоцтво про успішне

¹¹ Устав Коллегии Павла Галагана // ІР НБУВ, ф. II, № 325, арк. 1.

¹² Государственный Совет. Мнение об уставе Коллегии Павла Галагана в Киеве. 1870 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 59, арк. 2.

¹³ Там само, арк. 7.

закінчення курсу 4-х класів гімназії або прогімназії, крім того, правила визначали середній бал не нижче 3,5 з таких дисциплін, як російська та латинська мови, математика. Вихованцями-стипендіатами зараховувалися ті, хто не мав коштів на здобуття середньої освіти й витримав конкурсні екзамени (російська, латинська (грецька) мови, математика). Прийом до Колегії був у середині серпня в один із 4-х класів, які відповідали старшим класам гімназії МНО (5, 6, 7, 8 класи). Колегія Павла Галагана складалась із 4 класів, які за програмою прирівнювалися до чотирьох старших класів класичної гімназії МНО (хоч Статут Колегії 1870 р. містить параграф, у якому зазначено, що Колегія Павла Галагана складається з трьох класів, але зміни, які відбулися в гімназіях МНО (було додано 8 клас), зумовили зміни в Колегії — було відкрито 4-й клас).

У Колегії мало бути 30 вихованців-стипендіатів (§ 14 Статуту), а кількість „своєкоштных” вихованців варіювалася залежно від можливостей приміщення (у класі могло бути не більше 35 чоловік як своєкоштных, так і стипендіатів). Кількісний склад вихователів у Колегії залежав від кількості вихованців — на одного вихователя припадало не більше 15 вихованців (§ 18 Статуту).

Навчання в Колегії здійснювалося за навчальними програмами та планами МНО для класичних гімназій. Відповідно до Статуту Колегії Павла Галагана (§ 2, 3, 5) засновник мав право вносити певні зміни в навчальні програми, узгодивши їх з попечителем навчального округу. Однак обсяг змісту будь-якого предмета мав відповідати його змісту в класичних гімназіях МНО. Також у Статуті зазначалося, що Колегії надавалася певна свобода та можливість вводити в практику самостійні починання в навчально-виховній роботі¹⁴. Та правління Колегії завжди вивчало всі розпорядження, які надходили з МНО, від окружного керівництва, і, залежно від можливостей, запроваджувало їх у своєму навчальному закладі.

У Колегії Павла Галагана перебували на повному утриманні, по-перше, стипендіати його імені, по-друге, своєкоштні пансіонери. Колегія була розрахована на тридцять стипендіатів Павла Галагана, які здобувають освіту й перебувають на повному утриманні закладу за рахунок прибутків з його майна. Щорічно приймали по десять стипендіатів до того часу, поки їхня кількість не досягала визначеної межі. Кількість пансіонерів, які вчилися за свій коштів, визначалася Радою Колегії. І ті, і інші після закінчення повного курсу мали право вступати до університету на однакових умовах із випускниками гімназій Міністерства народної освіти, де перебували під особливим патронатом Ради Колегії на час навчання. Стипендіати Колегії Павла Галагана під час

Центральний вхід до будівлі
Колегії Павла Галагана (сучасне фото)

¹⁴ Устав Коллегии Павла Галагана // ІР НБУВ, ф. II, № 325, арк. 1—4.

навчання в університеті отримували матеріальну допомогу з коштів закладу відповідно до рівня його фінансової забезпеченості¹⁵.

Як і класична гімназія, підпорядкована МНО, Колегія Павла Галагана мала певні права. Уже зазначалося, що її випускники мали право вступати до університету, певні службові права та право на пенсію мали працівники Колегії. Такі права мали велике значення для Колегії, оскільки полегшували можливість залучати до викладання здібних і відомих педагогів.

Керівництво навчально-виховним процесом покладалося на правління Колегії, до складу якого входили всі вихователі закладу, його директор (голова) та секретар. У компетенції такого керівництва було право запроваджувати власні принципи організації навчально-виховного процесу, установлювати обсяги викладання того чи іншого предмета, визначати щотижневу кількість уроків, розподіляти навчальний матеріал за класами та визначати систему перевідних випробувань, займатися вирішенням питань зарахування та звільнення вихованців Колегії, обирати навчальні підручники та посібники з тих, які ухвалені МНО та православним духовним відомством, розробляти дисциплінарні правила для вихованців, визначати методи, прийоми викладання, навчальні програми (обсяг викладання повинен бути не меншим навчального курсу трьох вищих класів класичної гімназії МНО) і керувати навчально-виховним процесом узагалі.

Оскільки Колегія Павла Галагана належала до відомства МНО й перебувала під постійним патронатом Київського університету Св. Володимира, вищий нагляд за управлінням навчальною, виховною та господарськими частинами закладу й головний нагляд за виконанням Статуту здійснювався особливою радою, до складу якої входили чотири професори, яких обирала рада університету Св. Володимира (один представник від кожного факультету), директор Колегії та два вихователі за вибором правління, а також два члени, яких обирала київська міська громадськість з осіб, що постійно мешкали в м. Києві і які виявили бажання сприяти успіху Колегії (у зв'язку із запровадженням нового положення про міське управління в Києві). Вихователі обиралися до ради Колегії терміном на три роки.

Серед повноважень цієї ради було піклування про цілісність капіталу та майна, що належало закладу; обговорення фінансових та інших звітів, які подавало правління; затвердження щорічних витрат; остаточний вибір стипендіатів Павла Галагана з числа зарахованих до Колегії; визначення розміру плати за навчання для вихованців; відрахування вихованців з навчального закладу через поважну причину або за поданням правління тощо.

Директор, який був безпосереднім керівником Колегії і ніс основну відповідальність за порядок та благоустрій у закладі, обирався радою Колегії та затверджувався на посаду міністром народної освіти.

Вихователі Колегії обиралися з осіб православного віросповідання, які закінчили навчальний курс університету або відзначилися своєю педагогічною діяльністю. Підкреслимо, що кандидатури вихователів, лікаря, викладачів після обрання їх директором Колегії подавалися на затвердження попечителю навчального округу.

¹⁵ Государственный Совет. Мнение об уставе Коллегии Павла Галагана в Киеве. 1870 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 59, арк. 6—7.

Окрім участі в роботі правління, безпосереднього керівництва й нагляду за вихованцями в позакласний час, усі вихователі були зобов'язані викладати який-небудь навчальний предмет. Для директора викладання було не обов'язковим¹⁶. Пізніше прийнято рішення поєднати обов'язки вихователя й викладача в одній особі.

Засновнику Колегії було присвоєно звання почесного попечителя закладу й за життя надавалися такі права: обирати директора Колегії та кандидатів у стипендіати імені Павла Галагана; затверджувати інструкції для вихователів; під час перебування в м. Києві головувати на засіданні правління та ради Колегії; постійно контролювати діяльність правління та ради Колегії; клопотати перед вищими державними органами про доповнення й зміни Статуту відповідно до напрацьованого досвіду¹⁷. Щоб не ускладнювати роботу педагогічному колективу такою складною справою, як управління маєтками, і дати йому можливість зосередитися на педагогічній діяльності, Г. Галаган узяв на себе все господарське розпорядження маєтками, забезпечивши Колегії значний прибуток.

Колегія розпочала функціонувати 1 жовтня 1871 року, зарахувавши 16 вихованців. У перші роки, коли класи відкривалися один за одним, колегіати були поділені між вихователями так, щоб кожний вихователь мав кілька вихованців з кожного класу. Коли було засновано 4-й клас, цей розподіл визнано незручним, тому вихователя закріплювали за одним класом.

З усіма вихованцями першого випуску Григорій Павлович прагнув установити прямі відкриті стосунки. Він хотів, щоб такими вони були між усіма вихованцями та їх вихователями. Подружжя Галаганів постійно цікавилася справами, які відбувалися й вирішувалися в Колегії¹⁸. Григорій Павлович прагнув створити вихованцям атмосферу, подібну до сімейної, хотів, щоб виховання молодого покоління було засноване на довірі.

Життя вихованців у Колегії, особливо в перші роки, відзначалося замкненістю й абсолютно сімейним характером. Вихованці звільнялися від навчання у відпустку лише до батьків, найближчих родичів і на порівняно короткий час, а на прогулянки їх відпускали тільки з вихователем. Викладачі допомагали підопічним виконувати завдання, керували ними, розвивали в них самостійність думки, власним прикладом впливали на їх виховання. При порівняно невеликій кількості вихованців, надзвичайно ретельному й вдалому доборі особового складу вихователів така система була цілком доцільною й дала найкращі результати. У підлітків була розвинена самодіяльність, любов до праці та інтерес до предметів, які вони вивчали, а поведінка відзначалася серйозністю і свідомим прагненням підтримати честь і добре ім'я закладу. Про своє навчання в Колегії згадує відомий філолог, історик, поет, перекладач, академік Української Академії Наук А. Кримський: «Це дуже невеличка школа, „закрита” (себто з інтернатом), приймаються туди найкращі ученики з 4-ої класи гімназійної по конкурсному екзамінові. Видима річ, що через це в Колегії збирається дуже живий, дуже свіжий елемент, вельми сприяючий розумовому розвит-

¹⁶ Государственный Совет. Мнение об уставе Коллегии Павла Галагана в Киеве. 1870 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 59, арк. 7—8.

¹⁷ Журнал Соединенных Департаментов Государственного Совета от 25 мая 1870 г. по проекту устава Коллегии Павла Галагана. Копия // ІР НБУВ, ф. 120, № 58, арк. 1.

¹⁸ Степович А. Из первых лет жизни Коллегии Павла Галагана // Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1900 по 1 октября 1901. — Год 6-й. — К., 1901. — С. 112—115.

кові: виробляється пошана до розумової праці й до науки, виробляється навіть якась жадність до знання»¹⁹.

Вирізняло Колегію й те, що тут панували народні українські традиції та родинна атмосфера. Григорій Павлович, який дуже любив українську народну пісню, організував хор з вихованців та запрошених студентів (керівником був викладач стародавніх мов Г. Янчевецький), який із захопленням виконував різні народні пісні. А. Степович згадував: «З початку устрою Колегії було немало місцевого, українського характеру. Сам Григорій Павлович, як знавець і любовець народної української пісні, устроїв добрий хор з учеників та запрошених студентів — між іншим був і звісний потім письменник Орест Іванович Левицький — під керуванням „воспитателя” Г. А. Янчевецького; з пісень, що ми співали, — я був прийнятий у Колегію у числі перших вихованців 1871 р. — Галагану особливо подобались „Ой Морозе, та Морозенку”, „Ой з-за гори, з-за лиману вітер повіває” і ін.». Далі автор повідомляв: „Григорій Павлович любив дотримуватись старовинних, благочестивих звичаїв й обрядів (наприклад, кутю, колядки та ін., вертеп)”²⁰. Український характер закладу виявлявся ще й у тому, що Григорій Галаган учив своїх вихованців дотримуватися народних обрядів, звичаїв, традицій, розвивав любов і повагу до свого народу. Він уважав, що не слід відмовлятися в житті від належності до свого народу, своєї нації. Тому не дивно, що деякі з колегіатів стали членами „Старої Громади”.

Григорій Павлович пишався своїм закладом, запрошував до нього вчених, відомих громадсько-політичних та культурно-освітніх діячів того часу. У різні роки Колегію Павла Галагана відвідали М. Максимович, М. Погодін, І. Франко (4 травня 1886 року вінчався в колегіатській церкві з Ольгою Хоружинською, сестрою викладача історії Є. Трегубова), М. Лисенко, імператриця Марія Олександрівна з дітьми, бразильський імператор Дон-Педро та ін.^{21, 22}.

Перше засідання ради Колегії Павла Галагана відбулося 29 грудня 1870 р. під головуванням самого засновника Г. Галагана в такому складі: від університету Св. Володимира були професори юридичного факультету Г. Цехановський, історико-філологічного — В. Яроцький, фізико-математичного — П. Ромер, медичного — О. Шкляревський; від міста приїхали Ф. Мерінг та редактор-видавець газети „Киевлянин” В. Шульгін; від Колегії — директор В. Григор’єв і вихователі В. Сиповський та Р. Чернявський. До відкриття Колегії Павла Галагана 1 жовтня 1871 р. рада мала декілька засідань, на яких було детально розглянуто всі напрями діяльності нового закладу — навчальний, виховний та господарський²³.

Протягом років існування навчального закладу склад ради змінювався. Так, 22 грудня 1888 р. у зв’язку зі смертю Г. Галагана звання почесного попечителя Колегії зі всіма правами, які надавало це звання, одержала його вдова Катерина Галаган; у

¹⁹ Прицак О. Агатангел Кримський // Київська Старовина. — 1992. — № 1. — С. 11.

²⁰ Степович А.І. З перших років Колегії Павла Галагана. 30-ті рр. XX ст. // ІР НБУВ, ф. 179, № 162, арк. 6.

²¹ Двадцятипятилетие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 — 1 октября 1896 года) / Под ред. дир. Кол. А.И. Степовича. Киев. — 1896. — 409 с., с. 53—54.

²² Степович А.І. З перших років Колегії Павла Галагана. 30-ті рр. XX ст. // ІР НБУВ, ф. 179, № 162, арк. 5.

²³ Сведення о Коллегии Павла Галагана в Киеве. — К., 1871. — 29 с.

1897 р. почесним попечителем Колегії було призначено племінника Г. Галагана графа К. Ламздорф-Галагана, а в 1901 р. це звання одержав син останнього — С. Ламздорф-Галаган. Роль, яку відіграло подружжя Галаганів у створенні й організації Колегії Павла Галагана, важко переоцінити. Якщо не говорити про матеріальне забезпечення навчального закладу, то Колегія не одержувала від держави жодних дотацій, вона існувала, головним чином, на кошти, одержані за оренду закріплених за нею маєтків (які щорічно приносили доходу близько 12 тис. руб.), плати за навчання від „своєкоштных”. Але цього було недостатньо, тому Галагани покривали дефіцит зі своїх власних коштів та заощаджень. У функціонування навчально-виховного закладу подружжя Галаганів вкладало не лише матеріальні засоби: постійне піклування про заснований ними заклад, про людей, які там працюють і навчаються, підтримання з ними товариських, родинних стосунків стало сенсом їхнього життя²⁴.

На запрошення засновника першим директором Колегії Павла Галагана став педагог, викладач математики, інспектор Санкт-Петербурзької прогімназії, старший радник В. Григор'єв. Перше засідання правління Колегії відбулося у складі Г. Галагана (голова), В. Григор'єва (директор), а також вихователів і викладачів: І. Екземплярського (священик, настоятель церкви при Колегії), який викладав Закон Божий; В. Сиповського — викладача російської мови, історії; Г. Янчевецького, який навчав стародавніх мов; Р. Чернявського — викладача математики, фізики; Л. Регаме — французької мови; В. Редліна — німецької; О. Шілле — викладача малювання, креслення; О. Данилевського — співів; Д. Гнілушкіна, який навчав гімнастики.

Відомий педагог, вихователі і викладачі історії та словесності в Колегії Павла Галагана (1871—1874) В. Сиповський, педагогічна діяльність якого розпочалася відразу після закінчення історико-філологічного факультету Санкт-Петербурзького університету, був „обдарованим педагогом-учителем”²⁵. Супротивник рутинних прийомів, він умів викликати в учнів інтерес та любов до російської словесності та історії. Успіху викладання багато сприяли серйозна наукова підготовка, живий виклад уроків, педагогічний такт та гуманні стосунки з учнями, які його поважали²⁶. Викладаючи словесність, В. Сиповський використовував метод Стоюніна. Колегіати на його уроках писали твори, аналізували різні літературні твори, при цьому вчитель майстерно залучав до роботи весь клас. Педагог мав великий вплив на подальше становлення своїх вихованців²⁷.

Протягом 49 років існування закладу посаду директора обіймали: В. Григор'єв (1871—1873), С. Шафранов (1873—1876), М. Шульженко (1876—1879), І. Нечипоренко (1879—1890), І. Анненський (1890—1893), А. Степович (1893—1906), З. Архимович (1906—1911), П. Конський (1911—1915), Я. Колубовський (1918—20.08.1920).

У 1879—1880 навчальному році на вакантну посаду директора Колегії було запрошено члена „Старої Громади” І. Нечипоренка. Г. Галаган та вихованці Колегії високо цінува-

²⁴ Двадцатипятилетие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 — 1 октября 1896 года) / Под ред. дир. Кол. А.И. Степовича — К., 1896. — 409 с., с. 53.

²⁵ Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1900 по 1 октября 1901. Год 6-й. — К., 1901. — І. — 85 с., ІІ (1). — 187 с., ІІ (2). — 133 с., ІІ (2) с. 82.

²⁶ Степович А.І. З перших років Колегії Павла Галагана. 30-ті рр. ХХ ст. // ІР НБУВ, ф. 179, № 162, арк. 4.

²⁷ Двадцатипятилетие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 — 1 октября 1896 года) / Под ред. дир. Кол. А.И. Степовича — К., 1896. — 409 с., с. 330.

ли педагогічну діяльність та вклад І. Нечипоренка в розвиток навчально-виховної справи закладу. Після закінчення історико-філологічного факультету університету Св. Володимира (1863) І. Нечипоренко одержав ступінь кандидата і став стипендіатом педагогічних курсів при Київському навчальному окрузі. Викладацька діяльність ученого розпочалася після закінчення курсів. Перебуваючи на посаді директора Колегії, І. Нечипоренко виявив себе досвідченим організатором і керівником навчально-виховної роботи закладу. Особливістю його діяльності було те, що він підтримував гуманістичну, демократичну атмосферу нової школи. Характер педагогічних поглядів І. Нечипоренка виразно виявляється у ставленні до учнів, у кожному з яких він бачив особистість. На відміну від старих казенних гімназій, нова школа, на думку педагога, повинна запобігати надмірності в регламентації життя учня й сухого формалізму²⁸. Щодо вихователів Колегії І. Нечипоренко вважав, що їх педагогічне завдання полягає не лише в різних заборонах й обмеженнях, а й у прагненні розвитку й охороні в учнях хороших відчуттів, настроїв та чесних ідеалів. Для блага школи слід виховувати почуття дисципліни і особистої, і шкільної, підтримувати любов до знання й пошану до істини. Навчити учнів цінувати як особистість себе та інших, шанувати свою школу. Діяльність І. Нечипоренка як директора, викладача історії та географії мала великий вплив на формування світогляду вихованців.

Для успішного навчально-виховного процесу в Колегії Григорій Павлович запросив талановитих і авторитетних педагогів того часу, уміло організувавши співпрацю з її учительськими силами. Протягом усього існування викладачами Колегії працювали такі відомі особистості, як майбутній російський поет, драматург І. Анненський; член товариства класичної філології та педагогіки Ф. Яреш, літературознавець-славіст А. Степович, історик літератури, редактор „Киевской старини”, голова київського Товариства грамотності, міністр освіти в уряді гетьмана П. Скоропадського — В. Науменко, член Київського фізико-математичного товариства З. Архимович, викладач історії, член „Старої Громади” Є. Трегубов, філолог П. Житецький, філолог, перекладач творів Ксенофонта та видавець „Педагогического еженедельника” Г. Янчевецький, члени Історичного товариства Нестора Літописця В. Клячин та Г. Александровський; художник, відомий архітектор О. Шілле, художник, засновник Київської рисувальної школи М. Пимоненко, художник, академік Академії мистецтв М. Мурашко та ін.

Майже двадцять років, з 1874 р. до 1893 р., викладачем російської мови й словесності в Колегії працював український учений, педагог, філолог, член „Старої Громади” П. Житецький. Павло Гнатович задовго до відкриття Колегії був знайомий з родиною Галаганів. Ще студентом він стає репетитором Павла Галагана з російської мови. Також П. Житецький бере активну участь у розробці Статуту Колегії²⁹. Він був талановитим й авторитетним педагогом та відіграв не останню роль у формуванні та становленні світоглядних позицій колегіатів. Його поважали, ним захоплювалися вихованці. Дружні стосунки зі своїми учнями учитель-наставник продовжував підтримувати й після закінчення ними Колегії^{30,31}. Павло Гнатович мав значний вплив на своїх учнів, на вибір

²⁸ Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1900 по 1 октября 1901. Год 6-й. — К., 1901. — I. — 85 с., II (1). — 187 с., II (2). — 133 с., II (2) с. 79.

²⁹ Плагинда В.П. Павло Гнатович Житецький. — Київ: Наукова думка, 1987. — 208 с., с. 147.

³⁰ Кримський А.Ю. Твори: В 5 т. — Т.5. — К., 1973. — 548 с., с. 159.

³¹ Там само, с. 165.

ними життєвого шляху й у багатьох з них пробудив любов до філології, сформував та розвинув здібності до наукової роботи.

Деякі вихованці Колегії після навчання в університетах повернулися до своєї alma mater працювати. Серед них — директор і викладач словесності А. Степович, директор Я. Колубовський, викладач історії І. Балінський, викладач математики Д. Бурневський, викладач хімії К. Волков, викладач правознавства В. Жолткевич, вихователь і викладач словесності В. Куницький, викладач класичних мов А. Макаренко, викладач словесності М. Марковський, викладач латини В. Петровський.

Зміст і характер навчально-виховного процесу можна простежити зі звітів Колегії, що традиційно складалися щорічно й зачитувалися в день початку занять, коли збиралися не лише її вихованці та вчителі, а й почесні особи міста, батьки учнів. Захід розпочинався молитвою й закінчувався виконанням хором учнів гімну. У ході святкування початку навчального року секретар правління закладу зачитував короткий звіт про стан і здобутки навчального закладу за минулий рік, а представник Колегії виступав з доповіддю.

Навчальний рік у Колегії починався 16 серпня й закінчувався 1 червня. Окрім літніх канікул, були ще різдвяні й пасхальні. Вихованці, які залишалися на літні канікули в Колегії, проводили їх в одному з маєтків, що був її власністю в с. Сокиринцях.

Майже 16-тигодинний режим навчально-виховного процесу був продуманий до дрібниць. Так виглядав режим дня в Колегії до 1918 р.: 6.30—7.00 — вихованці прокидаються за дзвінком, збираються на спільну молитву, яка читається кожним з них по черзі; після молитви вони п'ють чай; 7.30 — дзвінок на ранкові заняття (приготування уроків); 8.30—8.45 — перерва; 8.45 — спільна передкласна молитва; 9.00—12.00 — три уроки; 12.00—13.00 — сніданок і велика перерва; 13.00—15.00 — два уроки; 15.00—16.00 — гімнастика, танці, ручна праця, лазня; 16.00 — обід; 16.30—18.00 — вільний час, ігри у дворі тощо; 18.00—20.45 — перші та другі вечірні заняття (приготування уроків), у деякі дні практичні заняття з вихователями; 20.20—20.45 — чай і перерва; 20.45—21.45 — треті вечірні заняття; 21.55 — молитва, після якої вихованці йдуть спати. Займалися колегіати шість днів на тиждень по 5—6 уроків.

Порядок цей порушувався лише в середу, коли від 15.00 до 18.00 вихованцям були дозволені прогулянки; у свята, коли вони прокидалися о 7.30 і не було уроків і вечірніх занять, то всі, у кого були в Києві батьки або опікуни, отримували дозвіл на нічну відпустку до 8.45 ранку наступного за святом або неділею навчального дня. Решта вихованців мали звільнення до батьків лише до 21.45 вечора в святкові дні. Тоді ж усі вихованці були присутні на обідні в церкві Колегії³².

У Колегії Павла Галагана здобували освіту вихованці з різних куточків держави. Тут продовжували навчання вихованці першої, другої, третьої та четвертої Київських гімназій, були учні із Глухівської, Житомирської, Златопільської, Ніжинської, Києво-Печерської, Московської, Прилуцької, Сумської, Харківської, Черкаської та Чернігівської гімназій³³. За соціальним станом найбільша кількість вихованців була із сі-

³² Двадцятипятилетие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 — 1 октября 1896 года) / Под ред. дир. Кол. А.И. Степовича — К., 1896. — 409 с., с. 146—147.

³³ Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1900 по 1 октября 1901. Год 6-й. — К., 1901. — I. — 85 с., II (1). — 187 с., II (2). — 133 с., I. с. 47—49.

мей дворян (близько 60 %), духовенства (близько 20 %), міських станів (близько 16 %) та селян (близько 8 %) ³⁴.

Колегіати мали доступ до різноманітних художніх творів, науково-публіцистичних видань та періодики, адже Колегія мала велику бібліотеку, яка з кожним роком поповнювалася новими виданнями. Бібліотека складалася з чотирьох частин — фундаментальної, або основної, учнівської, навчальних посібників і нотної. Основу її склали 4339 томів бібліотеки історика М. Маркевича, яку придбали Галагани в його спадкоємців, а також книги самих Галаганів — особливий відділ „Книги Павла Галагана”, періодичні видання, які передплачували щорічно.

Фундаментальну, або основну, бібліотеку становили головним чином книги, пожертвовані Г. Галаганом, а також придбані на кошти Колегії. На 1904—1905 навчальний рік фундаментальна бібліотека становила 4316 назв у 12362 томах.

У Колегії зберігалась цінна нумізматична колекція. До 25-літнього ювілею Колегії було відкрито музей, де зберігалися друковані праці колишніх вихованців.

Від початку функціонування Колегії Павла Галагана, відповідно до Статуту, навчальний курс був представлений такими предметами: у першому класі викладалися російська словесність, грецька, латинська, французька й німецька мови, російська історія та історія середніх віків, Закон Божий, алгебра, геометрія, природознавство, теорія музики, малювання, креслення й ручна праця по дереву (столярна й токарна справи) за системою Отто Соломона. У подальших класах вводилися фізика, тригонометрія, географія, логіка, космографія, історія церкви, стародавнього світу, музики й живопису.

Так, навчальний курс у 1900—1901 навчальному році мав такі складові:

— *Закон Божий*. У 1 класі перше півріччя відводилося вивченню Катехізису, а друге — історії християнської церкви. У 2 класі вивчалась історія християнської церкви, у 3 класі — християнське віровчення, а в 4 — християнське етичне вчення (початок етичного богослов'я);

— *Російська словесність*. 1 клас — теорія твору та історія російської літератури до XV ст.; 2 клас — історія російської літератури XV—XVIII ст.; 3 клас — історія російської літератури XIX ст.; 4 клас — теорія словесності;

— *Латинська мова*. У 1 класі проводилося читання в оригіналі та пояснення творів Цезаря, Овідія; 2 клас — твори Цицерона, Овідія; 3 клас — твори Лівія та „Енеїда” Вергілія; 4 клас — твори Лівія та Горация. Програмою також передбачалося опанування граматичними та синтаксичними правилами;

— *Грецька мова*. В усіх класах читали твори Ксенофонта, Гомера, Геродота. У 4 класі — твір Платона „Апологія” та твір Софокла „Едіп цар”;

— *Французька мова*. 1 клас — читання із хрестоматії Ван Бастена; 2 клас — читання творів К. де Местра та Р. Тепфера; 3 клас — читання та тлумачення творів А. де Віньї; 4 клас — вивчення новітньої французької словесності за допомогою збірника Кротте й Манна „Contes et recits”;

— *Німецька мова*. 1 клас — читання хрестоматії Берте; 2 клас — читання твору А. Шаміссо „Людина без тіні”; 3 клас — читання творів Ф. Лессінга „Емілія Галотті” та

³⁴ Двадцятипятилетие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 — 1 октября 1896 года) / Под ред. дир. Кол. А.И. Степовича. Киев. — 1896. — 409 с., с. 132.

Й.В. фон Гете „Герман і Доротея”; 4 клас — читання творів Ф. Шіллера „Марія Стюарт”, „Орлеанська Діва”;

— *Історія*. 1 клас — із загальної історії вивчалися середні віки, а з російської історії — відомості до XV ст. включно; 2 клас — загальна й російська історія XVI і XVII ст.; 3 клас — загальна й російська історія XVIII та XIX ст.; 4 клас — докладний курс стародавньої історії (Греція й Рим);

— *Математика*. 1 клас — у першому півріччі з алгебри вивчали вилучення кореня з числа та теорію квадратних рівнянь; у 2 півріччі виконували завдання на квадратне рівняння; рівняння, що приводяться до квадратних; геометрія — у першому півріччі закінчення лонгіметрії, у 2 півріччі — планіметрія. 2 клас — алгебра, 1 півріччя — прогресія арифметична й геометрична, теорія логарифмів; 2 півріччя — завдання на логарифми й повторення вивченого; геометрія — 1 півріччя — закінчення планіметрії й стереометрія; 2 півріччя — закінчення стереометрії, завдання на визначення об’ємів. 3 клас — тригонометрія: 1 півріччя — до рішення трикутників; 2 півріччя — рішення трикутників і геометричні завдання із застосуванням тригонометрії; алгебра — 1 півріччя — невизначені рівняння, загальний найбільший дільник і безперервні дробі; 2 півріччя — теорія з’єднання і біном Ньютона. 4 клас — у першому й другому півріччі повторювався курс математики й розв’язували відповідні задачі;

— *Фізика*. 1 клас — загальна фізика; 2 клас — вивчення тем „Гази”, „Звуки”, „Світло”; 3 клас — теми „Теплота”, „Магнетизм”, „Електрика” та гальванізм;

— *Малювання*. 1 і 2 класи — теорія перспективи; креслення з натури і з малюнку; малювання (для охочих); 3 клас — історія живопису (переважно російського) у зв’язку із загальною історією виникнення мистецтв;

— *Співи*. У 1, 2 та 3 класах вивчали теорію музики. Практичні вправи із сольфеджіо за збірником Конконе, запис наспівів та переклад із одного тону на інший; гармонізація наспівів; 4 клас — історія музики (переважно російської);

— *Ручна праця*. 1 і 2 класи за системою О. Соломона³⁵.

Тижневе навчальне навантаження складало в середньому 21 годину. Особлива увага приділялася викладанню гуманітарних дисциплін, зокрема російської словесності, іноземної та стародавніх мов. У навчальному плані, крім обов’язкових предметів, упроваджувалися й необов’язкові, що вивчалися за бажанням колегіатів або їхніх батьків: гра на музичному інструменті (стипендіати навчалися за рахунок Колегії, а своєкошtnі — власним коштом), музика, танці³⁶. „З вісімдесяти уроків на тиждень ... (в усіх класах) — сорок два уроки (не враховуючи грецької мови, яка не була для всіх обов’язковою) присвячуються мовознавству, двадцять уроків — математиці та фізиці з фізичною й математичною географією, і вісімнадцять уроків — віровченню та історії. Те ж співвідношення повторюється в кожному окремому класі”³⁷. Обов’язковим було вивчення однієї стародавньої мови — латини (§3 Статуту). Вивчення ж грецької мови запровадили тільки для охочих, а відповідно до постанови МНО в 1873—1874 навчальному році вводиться обов’язкове для всіх вивчення грецької мови. У 1903 р. відміняється обов’язкове

³⁵ Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1899 по 1 октября 1900. Год 5-й. — К., 1900. — I. — 75 с., II. — 207 с., I. с. 53—55.

³⁶ Проекты учебного плана и штата Коллегии Павла Галагана // ІР НБУВ, ф. І, № 6899, арк. 1.

³⁷ Сведения о Коллегии Павла Галагана учрежденной в Киеве. — К., 1871. — С. 23.

вивчення грецької мови, що дало змогу ввести до програми курс порівняльної географії Росії з найважливішими статистичними даними. З іноземних мов у перші роки функціонування закладу вивчалася лише одна, хоча в подальші роки було вжито заходи для вивчення двох іноземних мов. Так, у 1903 р. в Колегію були запрошені два вихователі (німець і француз) для практичного викладання іноземних мов. Тому у вільний від навчання час вихованці за бажанням чотири рази на тиждень займалися практичними вправами з іноземних мов^{38, 39}. У 1912—1913 навчальному році в першому класі було введено практичні уроки з німецької та французької мов. У 2, 3, та 4 класі — практичні заняття з німецької, французької та англійської мов.

Обов'язковими предметами для вихованців перших трьох класів були малювання, співи, гімнастика. З 1894—1895 навчального року була запроваджена нова програма навчання учнів на уроках співу, яка давала можливість не лише займатися вокалом, виробляти вміння в сольфеджіо, співати в хорі, але й ознайомитися з музичною теорією, загальною історією музики⁴⁰.

У 1904 р. було запроваджено систематичний курс природознавства, який об'єднував курси ботаніки, зоології, хімії, мінералогії та геології⁴¹, що стало значним відступом від загальноприйнятих гімназійних планів МНО. Запровадження цього курсу зумовлювалося тим, що випускники загальної школи не набули елементарних знань про органічний і неорганічний світ. У першому та другому класах на вивчення природознавства відводилося по два уроки на тиждень, у третьому класі — два уроки хімії. На уроках та практичних заняттях з хімії вихованці проводили досліди, за допомогою яких ознайомлювалися з найпростішими хімічними реакціями.

У 1911—1912 навчальному році колегіати вивчали філософську пропедевтику, яка містила основи психології та логіки, французьку та німецьку мови, гігієну та ін.⁴²

Навчальний процес у Колегії спрямовувався на розвиток творчого мислення учнів. Поряд із змістовно насиченими лекціями здійснювалася постійна самостійна та дослідницька робота. Наприклад, на уроках словесності та історії вихованці виробляли навички написання рефератів, творів на різноманітну тематику⁴³. На своїх уроках викладачі словесності П. Житецький та Є. Трегубов не лише викладали фактичний матеріал, а й проводили з учнями наукові бесіди, доручали їм написання самостійних шкільних робіт (творів). Під час підготовки до написання творів вихованці використовували доступні їм історичні та літературні матеріали⁴⁴. Метою залучення вихованців до наукового пошуку під час підготовки до написання літературних творів було сформування в них самостійності думки, потяг до пізнання нових явищ, фактів, подій, уміння

³⁸ Безсмертні. Збірник спогадів про М. Зерова, П. Филиповича і М. Драй-Хмару. — Мюнхен. — 1963. — 334 с., с. 105.

³⁹ Там само, с. 150.

⁴⁰ Степович А. Из первых лет жизни Коллегии Павла Галагана // Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1900 по 1 октября 1901. — Год 6-й. — К., 1901. — С. 112—115.

⁴¹ Педагогическая мысль // Киев. — 1904. — Вып. I. — С. 10—14.

⁴² Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1-го октября 1911 года по 1-е октября 1912 года. Год 17-й. — К., 1913. — 214 с., с. 35—69.

⁴³ Двадцатипятилетие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 — 1 октября 1896 года). / Под ред. дир. Кол. А.И. Степовича. Киев. — 1896. — 409 с., с. 331.

⁴⁴ Кримський А.Ю. Твори: В 5 т. — Т. 2. — К., 1973. — 718 с., с. 626.

письмово висловлювати думки, погляди та переконання, розвинути навички аналізу художніх творів, навчити усвідомлювати під час читання описані картини та образи у творах красномовного письменства.

Не завжди плани Колегії узгоджувалися з міністерськими планами, як, наприклад, викладання хімії, перенесення курсу космографії з 4 класу до 3, навчання малювання в поєднанні з історією живопису та співів.

Значним відступом, як повідомляється у „Ежегоднику” за 1912 р., від міністерських планів було викладання фізики концентричним методом. У Колегії при концентричному розподілі матеріалу в I концентр включалися явища, які вивчали в середній школі (лише якісно), II концентр — при повторенні першого вводилося статистичне поняття сили, у III — поняття руху й повторювався увесь курс, вводилася механіка. Такий порядок давав можливість завжди зважати на рівень розвитку учнів, давати їм посильну роботу, підтримувати їх інтерес до предмета, пов’язуючи його з живою дійсністю, можливість повторення, що забезпечувало міцніше засвоєння курсу. І це давало змогу проводити практичні заняття так, щоб вони були цікавими. Підручників, які відповідали б викладанню концентричним методом, не було, тому вихованці навчалися за лекціями, які читав учитель. До того ж викладачі видали книги з фізики, що відповідали концентричному методу з посиланнями на параграфи підручника Краєвича⁴⁵.

У добре обладнаних лабораторіях, де учні могли займатися і в позаурочний час, проводилися практичні (лабораторні) заняття з фізики та хімії. Лише в 1912 р. фізичний кабінет нараховував 117 інструментів на суму понад 10500 рублів⁴⁶. Після занять з фізики чи хімії в лабораторіях кожен вихованець мав детально описати проведені досліди.

Колегія, на відміну від державних гімназій, як зазначалося, мала невелику наповнюваність класів і викладачі мали можливість допомогти підготуватися до певної дисципліни кожному вихованцю. Добротна матеріальна база, достатня кількість навчальних посібників та додаткової літератури забезпечували високі результати навчання учнів. Важливе значення мала і взаємодопомога самих вихованців, які жили в однакових умовах закритого навчального закладу.

Особливу увагу в Колегії приділяли й медичному забезпеченню учнів та викладачів. Лікарня Колегії мала дві кімнати для хворих, ванну кімнату та приміщення для прислуги. Лікар, окрім виконання своїх безпосередніх обов’язків, викладав для колегіатів обов’язковий предмет — гігієну.

Як складова гармонійного розвитку вихованців розглядалося фізичне виховання. Обов’язковими для всіх колегіатів були два уроки гімнастики на тиждень, які проводилися за шкільною системою М. Михайлова. Уроки гімнастики включали відповідні вправи, легку атлетику, гімнастичні ігри та забави. У 1911—1912 навчальному році на уроках гімнастики вихованці всіх класів почали вивчати військовий ряд, на який відводилося 2 уроки на тиждень по 20 хвилин. Крім того, кожного ранку, від 6.40 до 7.10, для всіх вихованців проводилися уроки ранкової гігієнічної гімнастики, які навесні та

⁴⁵ Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1910 по 1 октября 1911. Год 16-й. — К., 1912. — I. — 79 с., II — 126 с., III. — 48 с., I. с.39.

⁴⁶ Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1-го октября 1911 года по 1-е октября 1912 года. Год 17-й. — К., 1913. — 214 с., с. 71.

восени проводилися на відкритому повітрі в дворі. У Колегії також займалися тенісом, боксом, фехтуванням, футболом, організовували прогулянки за місто. Заняття проходили як на свіжому повітрі (крокет, лаун-теніс, футбол; взимку влаштовували каток), і в добре обладнаному гімнастичними снарядами спортивному залі.

У 1891 р. було відновлено викладання уроків танців для вихованців 1 — 3 класів по одному уроку на тиждень. Однак цей предмет не був обов'язковим для всіх вихованців. Учні зі слабким здоров'ям мали право на звільнення.

У 1895—1896 навчальному році розпочалося викладання ручної праці за програмою педагога Отто Соломона. За його системою учні виготовляли лише дрібні вироби, а це не могло надовго утримати цікавість юнаків, тому вже в 1904 році від таких занять довелося відмовитися. Замість дрібних виробів вихованці почали виготовляти речі, які можна було використовувати для домашнього вжитку.

Система випробувань, яка існувала в Колегії, поділялася на вступні (претенденти в колегіати складали іспити з російської, латинської, німецької та французької мов, математики), перехідні та випускні іспити. У 1, 2 та 3 класі перевідні іспити (репетиції) складали лише ті учні, які не були від них звільнені.

На основі правил „Об испытаніях учеников гимназий и прогимназий Министерства Народного Просвещения” в Колегії Павла Галагана проводилися в перших трьох класах перевідні іспити, а в 4 класі — іспити на зрілість. Іспитам передувала серйозна підготовка — репетиції з усіх предметів під наглядом директора Колегії. З хроніки закладу можна побачити, що за 25 років її існування перевідні та випускні іспити складали 1292 вихованці, із яких 1219 (94,3 %) переведені в наступний клас та закінчили курс, на другий рік залишено 70 вихованців (5,4 %) ⁴⁷. Така висока успішність пояснюється високим рівнем викладання, вимогливістю викладачів та прагненням учнів до самовдосконалення. Майже всі вихованці після закінчення Колегії вступали до вищих навчальних закладів.

Оцінок поточних не було, лише за чверть та рік (навчання для науки, а не для оцінки). Замість оцінок були рецензії та замітки на твори. Оскільки наповнюваність класів була невеликою, то викладачі мали можливість опитати під час уроку кожного учня. Хоча щоденної цифрової оцінки відповідей учнів не було, проте у класному щоденнику фіксувалися всі випадки поганих відповідей та невиконаних завдань на уроках. На основі цих записів директор та класний вихователь уживали відповідних заходів для виправлення упущень вихованців. Як правило, ці заходи полягали в призначенні учневі додаткових занять.

Для поліпшення успішності та дисципліни рада Колегії в 1885 р. схвалила розроблені правлінням правила для учнів: вихованець-стипендіат, який одержував за поведінку протягом чотирьох чвертей оцінку „3”, та вихованець-своєкоштный, що одержував таку оцінку протягом шести чвертей, відраховувалися; стипендіат-вихованець, який протягом трьох чвертей мав з основних предметів (латина, грецька, російська мови та математика) середній бал „3,5” позбавлявся стипендії; своєкоштный вихованець на другий рік мав право залишитися лише один раз; вихованець 4-го класу з поведінки не міг мати оцінку, нижчу за „4” ⁴⁸.

⁴⁷ Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1-го октября 1896 года по 1-е октября 1897 года. Год 2-й. — К., 1897. — 195 с., с. 13—14; Двадцатипятилетие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 — 1 октября 1896 года). / Под ред. дир. Кол. А.И. Степовича. Киев. — 1896. — 409 с., с. 132—133.

⁴⁸ Отчет о состоянии Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1882 г. по 1 октября 1886 г. — К.: Типография К.Н. Милевского, 1887. — 46 с., с. 29—30.

У 1891 р. правлінням Колегії були прийняті нові правила стосовно поведінки та навчання вихованців. Так, вихованець-стипендіат, який мав упродовж двох чвертей оцінку „3” за поведінку або за три чверті оцінку „4”, позбавлявся стипендії; вихованець, який мав оцінку „3” впродовж шести чвертей — виключається із Колегії; стипендіати повинні мати з усіх предметів бал, не менший „3,5”, причому з жодного предмета — не менше трійки; вихованець 4 класу не міг мати оцінку за поведінку нижчу за „4”⁴⁹. За порушення дисципліни вихованці позбавлялися прогулянок і відпусток та одержували зауваження від чергового вихователя або догану від директора й правління Колегії, у крайньому разі — зниження оцінки за поведінку або виключення з лав колегіатів⁵⁰.

Однією з ефективних форм навчання були навчальні екскурсії, мета яких — закріплення вивченого матеріалу та формування естетичного смаку, особливо при вивченні ботаніки, історії та теорії живопису, географії, історії, фізики⁵¹. Наприклад, у 1911 р. проводилися релігійно-просвітницькі (відвідування Києво-Печерської лаври, Михайлівського та Софійського соборів), наукові (відвідування музеїв Києва, виставки картин), природничо-історичні (ознайомлення з топографією старого Києва, відвідування ботанічного саду, Голосіївського лісу, ботанічної лабораторії та зоологічного музею Київського політехнічного інституту) та оздоровчі екскурсії (поїздка на Сирецьке поле для участі у футбольних змаганнях) та ін.⁵². У 1912—1913 навчальному році правління Колегії постановило щорічно проводити поїздки до Москви та Санкт-Петербурга з метою ознайомити вихованців з визначними пам'ятками цих міст⁵³. У тому ж році відбулася перша поїздка вихованців на чолі з директором та двома вихователями до Москви.

Фінансування екскурсій для стипендіатів здійснювали за кошти і Колегії, і стипендіатів, які оплачували половину вартості, а своєкошті свою поїздку оплачували повністю. Для вихованців, які залишалися влітку в Колегії, влаштовували екскурсії на берег Чорного моря^{54, 55}.

Велику увагу в Колегії приділяли позакласному читанню колегіатів. Викладачі, прагнучи, щоб вихованці не витрачали свій час на читання літератури, яка не принесе їм користі, а буде лише засобом витрачання часу, склали систематичний і різносторонній список рекомендованих для читання книг⁵⁶ окремо для кожного класу відповідно

⁴⁹ Отчет о состоянии Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1890 г. по 1 октября 1894 г. — К., 1894. — С.35—36.

⁵⁰ Двадцатипятилетие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 — 1 октября 1896 года) / Под ред. дир. Кол. А.И. Степовича. Киев. — 1896. — 409 с., с. 51; Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1899 по 1 октября 1900. Год 5-й. — К., 1900. — I. — 75 с., II. (1, 2) — 207 с., II (3). — 26 с. — I. с. 12.

⁵¹ Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1-го октября 1902 года по 1-е октября 1903 года. Год 8-й. — К., 1903. — I. — 53 с., II. (1) — 283 с., 65 с., II. (2) — 98 с., II. (3) — 129 с., 49 с., II (1) с. 278.

⁵² Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1-го октября 1911 года по 1-е октября 1912 года. Год 17-й. — К., 1913. — I.—II. — 213 с., III. — 10 с., I. с. 27.

⁵³ Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1-го октября 1912 года по 1-е октября 1913 года. Год 18-й. — К., 1916. — 243 с., с. 62.

⁵⁴ Книга протоколов правления Коллегии Павла Галагана за 25 января 1915 г. — 27 марта 1917 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 19, арк. 51.

⁵⁵ Филипович О. Спомини про брата // Безсмертні: збірник спогадів про М. Зерова, П. Филиповича, М. Драй-Хмару. — Мюнхен, 1963. — 334 с., с. 105.

⁵⁶ Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1900 по 1 октября 1901. Год 6-й. — К., 1901. — I. — 85 с., II. (1) — 187 с., II. (2) — 133 с., I. с. 15.

до навчального предмета з метою поглиблення знань. Для систематизації позакласного читання колегіатів викладачі впроваджували використання зошитів, у яких вихованці записували короткі анотації та свої судження про прочитану книгу⁵⁷.

На відміну від державних навчальних закладів, у Колегії вихователі проводили щоденні вечірні заняття зі свого предмета. На такі заняття кожен виховатець мав по дві години на тиждень у кожному класі. Мета занять полягала в тому, щоб підвищити успішність колегіатів шляхом освітніх бесід та практичних занять. На цих заняттях вихованці зачитували свої реферати з різних предметів, переважно з історії та словесності, займалися приготуванням домашніх завдань, проводили дискусії, бесіди природничо-історичного змісту, готувалися до написання творів та рефератів.

Окрім вечірніх занять, у Колегії у 1912—1913 навчальному році проводили читання вечірніх лекцій для вихованців з метою підвищення навчального інтересу. Ці лекції відвідували учні різних київських гімназій⁵⁸.

Викладачі Колегії допомагали учням та керували ними під час виконання завдань, спрямовували їх на самостійний пошук у вирішенні певної проблеми. На уроках та в позаурочний час проводили дискусії та словесні баталії, метою яких було прагнення викладачів зацікавити учнів, розвивати їхній інтерес до предмета. Наприклад, уважали ганебним готуватися до уроків літератури та історії лише за підручником⁵⁹. Вихованці готували реферати, писали твори на різні теми, які потім обговорювалися. Практикували й дискусії між учнями та викладачами. Така організація навчально-виховного процесу в Колегії була великим кроком вперед, адже, на відміну від державних навчальних закладів, де панували догматизм і схоластика, учні часто механічно заучували матеріал, у Колегії навчально-виховна діяльність була спрямована на розвиток у колегіатів розумових здібностей, пробудження інтересу до наук, виховання освічених і культурних людей.

Під час директорування І. Нечипоренка (1879—1890) вихованці Колегії таємно від керівництва видавали учнівський рукописний журнал „Слово”, де вміщували вірші, повісті, критичні статті та театральні рецензії. Про ще один учнівський журнал знаходимо відомості, досліджуючи біографію колегіата М. Драй-Хмари: „Під впливом свого вчителя з російської літератури Кожина Драй-Хмара почав писати поезії й надрукував у колегіатському журналі „Лукоморье” вірш „Девушка в алой косынке”. Це було, мабуть, на початку 1910 року”⁶⁰.

У цей же час колегіати засновують історично-літературне товариство, на засіданнях якого обговорюють реферати й повідомлення. Теми, до яких зверталися вихованці, різноманітні за змістом: „Тут були і філософські міркування про свободу волі, і наукові компіляції, наприклад, про шкіряні гроші в давнину, були теми і політико-економічного характеру, і літературно-критичні, — наприклад, про Тургенева; читалися

⁵⁷ Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1900 по 1 октября 1901. Год 6-й. — К., 1901. — I. — 85 с., II. (1) — 187 с., II. (2) — 133 с., I. с. 14—19; Страницка из жизни коллегии Павла Галагана // Киевская старина. — 1901. — Т. 75. — № 10—12. — С. 177—178.

⁵⁸ Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1912 по 1 октября 1913. Год 18-й. — К., 1916. — 243 с., с. 62.

⁵⁹ Страницка из жизни коллегии Павла Галагана // Киевская старина. — 1901. — Т. 75. — № 10—12. — С. 177—178.

⁶⁰ Безсмертні : збірник спогадів про М. Зерова, П. Филиповича, М. Драй-Хмару. — Мюнхен, 1963. — 334 с., с. 151.

іноді й перевідні речі”⁶¹. Словесні баталії, які проводились на засіданнях товариства, затягувалися інколи й до другої години ночі. Але це не заважало вихованцям старанно готуватися до занять, а навпаки, допомагало. Цим педагоги привчали вихованців до серйозної, наукової роботи.

Колегія Павла Галагана мала свій офіційний друкований орган. З 1897 р. видавався „Ежегодник Коллегии Павла Галагана”, у якому друкувалися найрізноманітніші матеріали з історії навчального закладу, звіти про його роботу, доходи й витрати, статистичні дані, спогади; друкувалися праці викладачів, статті випускників, відомості про їх подальші життєві шляхи.

У 1904 р. рада Колегії приймає рішення заснувати спеціальний педагогічний, літературно-науковий орган, який має сприяти розвитку та організації наукових досліджень. Таким органом стає педагогічний журнал „Педагогическая Мысль” (1904—1905) під керівництвом професора І. Сікорського та викладача Колегії приват-доцента І. Гливенка.

Основна увага в Колегії Павла Галагана як виховному закладі була спрямована на морально-естетичний, духовний та патріотичний розвиток колегіатів. Вихованці разом з викладачами проводили літературно-музично-вокальні вечори з танцями. Тематика вечорів була різною: літературний вечір, присвячений пам’яті поетів О. Пушкіна та М. Лермонтова, письменника Л. Толстого, композитора П. Чайковського, вечір малоруської поезії та ін., на яких читалися вірші, уривки з літературних творів, реферати колегіатів, ставилися п’єси (наприклад, „Борис Годунов” О. Пушкіна), виконувалися й класичні композиції, і українські народні пісні. Так у молоді розвивали потяг до знань, незалежність поглядів, здатність самостійно мислити й творити.

Високо цінували в Колегії зв’язок між родиною та школою. Батькам учнів дозволялося, і це навіть заохочували, відвідувати уроки для того, щоб вони мали змогу бачити, як працюють їхні діти та як проводиться навчально-виховна робота.

Основними методами й способами морального виховання в Колегії були не покарання вихованців, а переконання, запобігання хибній поведінці, особистий приклад учителя-наставника⁶². Одне з основних завдань виховного процесу Колегії Павла Галагана полягало в гармонійному розвитку вікових здібностей учнів, бережливому ставленні до розвитку їх природних обдаровань і талантів.

Підтримка внутрішнього порядку в кожному класі входила до обов’язків класних вихователів. У їх обов’язки також входило вивчення клімату в класі, характеру учнів, розгляд конфліктів, якщо вони мали місце, відвідування уроків для спостереження за успіхами учнів, підтримання зв’язку з викладачами та батьками вихованців. Але таке піклування для вихованців не було нав’язливим. Учнім надавалася повна свобода для здійснення певних задумів, звичайно, якщо вони були спрямовані в позитивне русло. Адже правління Колегії не шкодувало ніяких коштів, якщо справа стосувалася розвитку в її вихованців певних здібностей — технічних, художніх, наукових. Водночас вихователі турбувалися про дозвілля учнів, наповнюючи його змістовною діяльністю.

У 1873—1874 навчальному році правління й рада Колегії приймають рішення за-

⁶¹ Страничка из жизни коллегии Павла Галагана // Киевская старина. — 1901. — Т. 75. — № 10—12. — С. 177—178.

⁶² Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1907 по 1 октября 1908. Год 13-й. — К., 1908. — I. — 192 с., II. — 50 с., I. с. 8—9.

просити для допомоги вихователям двох наглядачів (помічників вихователів). Вони були зобов'язані ночувати в закладі разом з вихованцями й бути в повному розпорядженні вихователів. Усі вихователі, окрім викладання навчальних предметів, були зобов'язані керувати та наглядати за вихованцями в позаурочний час.

Атмосфера, яка панувала в Колегії Павла Галагана, добре поставлена навчальна робота сприяли тому, що в учнів вироблялася самостійність думки, прагнення постійного самовдосконалення, пошуку нового, цікавого, що не припинявся й після закінчення навчання в Колегії. Відповідно до структури закладу та мети його заснування, яка полягала у здійсненні підготовки юнаків до вступу в університет, простежується принцип безперервності освіти, адже вихованці Колегії мали можливість вступати до університетів на рівних умовах з випускниками гімназій МНО та перебували під особливим патронатом ради Колегії на час навчання. Стипендіати Колегії Павла Галагана під час навчання в університеті одержували матеріальну допомогу з коштів закладу. Матеріальна підтримка в подальшому навчанні своїх випускників та ґрунтовні знання, які вони здобували в закладі, сприяли тому, що майже всі вихованці продовжили своє навчання у вищих навчальних закладах⁶³.

Родинна атмосфера Колегії сприяла тому, що випускники не поривали зв'язку зі своєю alma mater, цікавилися її справами, допомагали. 16 травня 1910 р. в Петербурзі було створено Товариство колишніх вихованців Колегії Павла Галагана, а в 1911 р. відкрилося його київське відділення. Ними була заснована „Стипендія імені таємного радника Г.П. Галагана і дружини його К.В. Галаган” для студентів університету Св. Володимира з числа вихованців Колегії.

На діяльність Колегії негативно вплинула Перша світова війна. Уже в липні 1915 р. в головному корпусі навчального закладу був розміщений лазарет Червоного хреста, а його у зв'язку з військовими діями евакуйовано в м. Кисловодськ. У 1916 р. вихователі й вихованці повернулися з евакуації, але головний корпус лазарет так і не звільнив, хоча Колегія обстоювала свої права на приміщення. З цього часу стабільне життя Колегії припиняється через суспільно-політичні зміни.

Після повалення в лютому 1917 р. самодержавства в українських педагогів з'явилася реальна можливість реформувати систему освіти. Однак реформа розпочалася без спеціальної науково-педагогічної, правової, фінансової підготовки в умовах політичної та економічної нестабільності.

Наголосимо, що пріоритетну і стратегічну мету реформування шкільної освіти українські владні структури — Центральна Рада, гетьманат П. Скоропадського, Директорія УНР — убачали в побудові національної системи освіти, зокрема створенні нової української школи. У період Української національно-демократичної революції (1917—1920) структура шкільної освіти кардинально не змінилася, тому державні та приватні навчальні заклади різних типів продовжили свою діяльність, зокрема й Колегія Павла Галагана.

Безумовно, зміни суспільно-політичного, економічного, педагогічного характеру в ході національної реформи 1917—1920 рр. мали безпосередній вплив на діяльність Колегії Павла Галагана. Завдяки тому, що це був новаторський навчальний заклад, Колегія

⁶³ Костюковский Б. Время не властно: повесть о Дмитрии Курском. — М. : Политиздат, 1989. — 399 с., с. 11.

була готова до реформ і могла впроваджувати в практику школи новаційні за характером і змістом ідеї. У 1917 р. правління Колегії виявило наміри включити до навчального обсягу для охочих викладання декламації. Зокрема в постанові правління зазначалося: „Запропонувати для цієї мети запрошеному викладачу проводити викладання російською мовою, а читання зразків або вправ у декламації — поперемінно російською та українською, тобто одну годину на тиждень присвячувати читанню зразків російської літератури й одну годину — української”⁶⁴. 29 вересня 1917 р. на засіданні правління Колегії до обов’язкових навчальних предметів було внесено географію України (по 2 години на тиждень у 3, 4 класі), історію України (по 1 годині у 2 та 3 класі) та історію нової української літератури (по 3 години на тиждень у 3 класі). Вивчення цих курсів мотивувалося тим, що „тільки добре знайомство з рідним краєм дасть можливість нашим вихованцям стати в майбутньому корисними працівниками своєї батьківщини”⁶⁵. Уже в той час розглядалося питання про необхідність вивчення української мови в 1 та 2 класі. На цьому ж засіданні правління було розглянуто питання про видачу коштів на купівлю значної кількості підручників з українознавства.

Довгий час на засіданнях правління та ради Колегії Павла Галагана дискутувалося питання про викладання української мови. Так, 18 березня 1918 р. на черговому засіданні правління було прийнято рішення ввести до переліку навчальних предметів українську мову, літературу та історію України в усіх класах (8 уроків латинської мови та 1 урок німецької мови замінили уроками українознавства). Унаслідок цього в 1 класі проводили по 2 уроки української мови на тиждень, у 2 класі — 1 урок української мови та 1 урок історії, у 3 та 4 класах — по 2 уроки української літератури на тиждень, у 3 класі — 1 урок історії⁶⁶.

6 жовтня 1918 р. на засіданні правління Колегії обговорювали питання стосовно застосування табелів уроків, які виробило МНО. За рахунок того, що тривалість уроків була встановлена 40 хвилин, правління вирішило збільшити кількість уроків до 6 на день. Водночас було прийняте рішення відмовитися від уроків законознавства, які не були занесені в табель Міністерством освіти⁶⁷.

Режим дня в Колегії виглядав так⁶⁸: 7.00—7.20 — підйом; 7.40 — молитва й чай; 8.00—8.45 — ранкові заняття; 8.45 — молитва перед уроками; 9.00—9.40 — 1 урок; 9.50—10.30 — 2 урок; 10.40—11.20 — 3 урок; 11.30 — сніданок; 12.10—12.50 — 4 урок; 13.00—13.40 — 5 урок; 13.50—14.30 — 6 урок (у разі потреби); 16.30 — обід; 18.00—20.15 — вечірні заняття; 20.20 — чай; 20.45—21.30 — заняття; 21.30 — вечірня молитва; 22.00 — сон.

Навчальний рік, який зазвичай починався 16 серпня, згідно з постановою правління Колегії в 1918 р. було розпочато з 4—17 жовтня у зв’язку з тим, що будинки № 7 та № 9 Колегії були зайняті військовими частинами. У 1918 р., після лазарету, у цих приміщеннях розмістився військовий секретаріат УНР, потім їх зайняли більшовики, далі тут перебував військовий загін, що охороняв місто. У травні 1919 р.

⁶⁴ Книга протоколів правління (с 30 января 1920 г. — школьного совета) Коллегии Павла Галагана за 8 апреля 1917 г. — 12 сентября 1920 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 20, арк. 29.

⁶⁵ Там само, арк. 21.

⁶⁶ Там само, арк. 21—40.

⁶⁷ Там само, арк. 58.

⁶⁸ Там само, арк. 59.

більшовицька влада реквізувала один із будинків Колегії (№ 7) і розмістила в ньому венеричну лікарню⁶⁹.

У цей воєнний період скорочується й кількість вихованців Колегії. Так, на 1916 — 1917 навчальний рік загальна кількість вихованців становила менше 50 чоловік, що складало не більше одного класу будь-якої гімназії МНО. У 1918 р. атестати зрілості отримали лише 11 юнаків. У зв'язку зі скрутним становищем у 1918 р. плата за навчання для своєкоштных була встановлена в сумі 2000 крб. на рік без одягу, взуття та білизни⁷⁰.

1918 — 1919 навчальний рік, розпочавшись у жовтні, закінчився на початку квітня. Але не зважаючи на такі скрутні умови функціонування Колегії, навчально-виховна діяльність не припинялася. Так, у 1919 — 1920 навчальному році були призначені іспити для охочих отримувати стипендію ім. Павла Галагана; викладачі складали програми іспитів для вступників у 2 клас Колегії; правління Колегії приймало рішення про передплату газет та купівлю необхідних книг (українською мовою) та підручників (українська література та історія України) для бібліотеки Колегії.

Згідно з навчальними програмами та планами МНО для класичних гімназій обов'язковим було вивчення Закону Божого. У Колегії він вивчався до 1919 р., а 17 лютого 1919 р. на засіданні правління було прийнято рішення вилучити з числа навчальних предметів Закон Божий у зв'язку з декретом радянського уряду про припинення його викладання в школах і про заборону релігійних обрядів у навчальних закладах⁷¹. У 1919 р. було видано розпорядження комісара народної освіти про припинення молитов у навчальних закладах. Правління Колегії відмовилося його виконувати, мотивуючи це особливостями життя закладу (сімейний характер, духовний розвиток вихованців) і постановило не забороняти ранкової та вечірньої молитов для вихованців, які хотіли помолитися⁷².

Загалом 1919 — 1920 навчальний рік був дуже складним для Колегії. Військові дії в країні не закінчувалися, Колегія не мала коштів на утримання вихованців, тому було припинено класні заняття в 4 класі, не було набору в 1 та 2 класи. Однак правління прийняло рішення не зупиняти навчальний процес, працювати в критичному режимі, „вихованцем оголосити, що Колегія із завтрашнього дня може запропонувати їм кип'яток і цукор і більше нічого”⁷³, заняття проводили лише в двох кімнатах — фізичному кабінеті та в учительській кімнаті (щоб хоч якоюсь мірою підтримувати функціонування, Колегія здавала в оренду приміщення, які не були реквізовані владою). У цьому ж році правлінням було прийнято рішення про розпуск колегіатів на різдвяні канікули раніше встановленого терміну. І хоча після цього навчання в Колегії більше не розпочинали, правління не припиняло свою діяльність. Проводили засідання, на яких викладачі обговорювали питання про подальшу долю закладу, обов'язкове його функціонування

⁶⁹ Книга протоколів Совета Коллегии Павла Галагана за 28 октября 1913 г. — 25 сентября 1919 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 17, арк. 90, арк. 101—103, арк. 110.

⁷⁰ Книга протоколів правления (с 30 января 1920 г. — школьного совета) Коллегии Павла Галагана за 8 апреля 1917 г. — 12 сентября 1920 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 20, арк. 59.

⁷¹ Там само, арк. 73.

⁷² Книга протоколів Совета Коллегии Павла Галагана за 28 октября 1913 г. — 25 сентября 1919 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 17, арк. 105.

⁷³ Книга протоколів правления (с 30 января 1920 г. — школьного совета) Коллегии Павла Галагана за 8 апреля 1917 г. — 12 сентября 1920 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 20, арк. 87.

навіть в іншому вигляді. Так, у 1920 р. у зв'язку із закриттям 4 класу на засіданнях правління розглядалося питання про відкриття трьох молодших класів гімназії за програмою єдиної трудової школи та запровадження в цих класах викладання українською мовою, що „цілком відповідало б симпатіям і настрою засновника Колегії”⁷⁴.

Колегія формально припинила своє існування згідно з наказом Народного комісаріату освіти УСРР від 15 червня 1920 р. про ліквідацію гімназій⁷⁵. Однак правління Колегії на засіданні 31 липня 1920 р., обговоривши питання про реорганізацію середніх навчальних закладів м. Києва в єдині 7-річні трудові школи для дітей від 8 до 15 років, постановило: „...намагаючись зберегти спадкоємність школи й виконуючи волю засновника Колегії Григорія Павловича Галагана, що заснував її для юнаків від 14 років, перетворити Колегію в школу другого ступеня, тобто згідно з нинішньою схемою в школу професійно-технічну з викладанням у ній загальноосвітніх предметів. Що стосується характеру цієї школи, то, на думку більшості, належною була б сільськогосподарська школа, як така, що найбільше задовольняє потреби широкої маси населення України”⁷⁶.

Але наміри Наркомосу УСРР були категоричними: „закрити Колегію без жодного перетворення її в іншу школу”⁷⁷. Радянська влада з новою концепцією радянської школи не передбачала існування приватних навчальних закладів, якою була Колегія Павла Галагана.

Правління Колегії продовжувало клопотати про долю Колегії, але змінити воно вже нічого не могло. Так, на останньому засіданні правління від 12 вересня 1920 р. було заслухано повідомлення про надруковану в газеті „Вісті” постанову Губревкому щодо Колегії, згідно з якою „I. Колегія Павла Галагана з 1 вересня ц.р. зачиняється. II. Усі помешкання і майно колишньої колегії передаються зразковій семирічній Єдиній Трудовій Школі”⁷⁸. У доповіді голови шкільної ради звучало обурення щодо того факту, що навчальний заклад, який протягом 49 років випустив багато поколінь підготовлених молодих людей, не дістав можливості, як інші навчальні заклади м. Києва, реорганізуватися за розробленим планом у професійно-технічну школу⁷⁹. Ось так припинив існування відомий своїми традиціями й новаціями не лише в Україні, а й за її межами, навчальний заклад — Колегія Павла Галагана, який підготував не одне покоління української еліти.

Зі стін Колегії Павла Галагана вийшло багато видатних науковців, культурних та громадських діячів, що прославляли Україну: філолог, історик, поет, перекладач, професор Київського університету, академік УАН А. Кримський; академік Петербурзької Академії наук Н. Котляревський; юрист, професор міжнародного права в Московському університеті, академік УАН В. Грабар; ботанік, академік, член Російської Академії наук, президент УАН В. Липський; історик, професор загальної історії Варшавського університету, академік АН СРСР Д. Петрушевський; юрист, академік УАН О. Мали-

⁷⁴ Книга протоколів правління (с 30 января 1920 г. — школьного совета) Коллегии Павла Галагана за 8 апреля 1917 г. — 12 сентября 1920 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 20, арк. 87.

⁷⁵ Білокінь С. Колегія Павла Галагана / Сергій Білокінь. — Київ. — 1988. — № 8. — С. 144—149, с. 149.

⁷⁶ Книга протоколів правління (с 30 января 1920 г. — школьного совета) Коллегии Павла Галагана за 8 апреля 1917 г. — 12 сентября 1920 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 20, арк. 102.

⁷⁷ Там само, арк. 106.

⁷⁸ Вісті // Київ. — 1920. — 9 вересня. — № 196.

⁷⁹ Книга протоколів правління (с 30 января 1920 г. — школьного совета) Коллегии Павла Галагана за 8 апреля 1917 г. — 12 сентября 1920 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 20, арк. 106.

новський; юрист, дипломат, нарком юстиції Д. Курський; член-кореспондент УАН, науковий співробітник УАН, професор Л. Окіншевич; професор історії права Харківського університету, член-кореспондент УАН М. Максимейко; професор кримінального права Харківського університету М. Чубинський; поет М. Драй-Хмара; поет В. Отроковський; поет, літературознавець, перекладач П. Филипович; літературознавець, член Товариства природничої антропології та етнографії, член Педагогічного товариства, співробітник „Киевской старины” В. Каллаш; літературознавець С. Савченко; прозаїк Б. Лазаревський, мовознавець М. Калинович; психолог, дійсний член АПН СРСР, професор, доктор психологічних наук, заслужений діяч науки Української РСР Г. Костюк; композитор Б. Яновський. Безумовно, що це не повний перелік, адже було багато інших діячів науки й культури, які прославили Колегію Павла Галагана.

Після закриття Колегії Павла Галагана в її приміщеннях (будинки по вулиці Фундуклеївській, нині Богдана Хмельницького) було розташовано інші заклади: у будинку № 7 — театральний технікум, київська філія Інституту літературознавства ім. Т. Шевченка, Будинок літераторів знесений у 1981 р. у зв'язку з будівництвом станції метро „Театральна”; у будинку № 9 — курси іноземних мов, з 1991 р. — Інститут краси; у головному корпусі (будинки № 11), класних і житлових приміщеннях — Усенародна бібліотека України, трудова школа й дитячий будинок; середня школа № 57 імені І. Франка; Будинок учителя; нині — Національний музей літератури України⁸⁰.

Підсумовуючи, зазначимо, що Колегія Павла Галагана відрізнялася від інших середніх навчальних закладів МНО Російської імперії новаторськими підходами до організації навчально-виховного процесу: доступність усіх верств населення до навчання; індивідуальний підхід до учнів; тісний зв'язок із сім'ями учнів; національний характер навчально-виховного процесу; вільний вибір педагогами методів навчання й виховання. З утворенням УНР (1917) вона була готова до змін на національних та демократичних засадах. Загалом діяльність Колегії Павла Галагана характеризується поєднанням традиційних (викладання предметів відповідно до програм та планів МНО для класичних гімназій; викладання двох давніх мов; право учнів на вступ до вищих навчальних закладів; право викладачів на пенсію та інші пільги) і новаційних форм викладання деяких предметів (природознавство, порівняльна географія, хімія, фізика, мови, креслення, малювання), більшим їх обсягом, ніж у гімназіях МНО; посиленням вивчення іноземних мов; введенням у навчальний процес англійської мови; унесенням українознавчих предметів (з 1917 р.); запровадженням активно-творчих методів навчання (лекції, написання рефератів і творів, лабораторні та практичні роботи учнів, навчальні екскурсії, навчальні дискусії, вечірні заняття; вечірні лекції); розробкою оригінальної системи контролю за навчальними досягненнями учнів (відсутність поточних оцінок); здійсненням доцільної, продуманої системи виховання — морального, національного, патріотичного, розумового, трудового, фізичного, естетичного. Навчально-виховний процес Колегії був побудований на демократичному, гуманістичному, педоцентричному, національному, трудовому (діяльному) принципах, що сприяло цілеспрямованому, усебічному та гармонійному розвитку учнів. На нашу думку, Колегія Павла Галагана — це не лише історія конкретного вітчизняного навчального закладу, а передусім досвід, який може стати в нагоді нинішнім різнотипним середнім навчальним закладам освіти України.

⁸⁰ Ковалинский В.В. Меценаты Киева. — К.: Київ, 1998. — 528 с., с. 75—76.

Література

1. Сведения о Коллегии Павла Галагана, учрежденной в Киеве. — К., 1871. — 29 с.
2. Науменко В. П. Коллегія Павла Галагана в Києве (по поводу 25-летия ее существования) / В. П. Науменко // Киевск. старина. — 1896. — № 12. — С. 418—433.
3. Двадцатипятилетие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 — 1 октября 1896 года) / под ред. дир. Кол. А. И. Степовича — К., 1896. — 409 с.
4. Ежегодник Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1912 по 1 октября 1913. Год 18-й. — К., 1916. — 243 с.
5. Білокінь С. Колегія Павла Галагана / Сергій Білокінь. — К., 1988. — № 8. — С. 144—149.
6. Петровский М. С. Городу и миру : Киевские очерки / М. С. Петровский. — К. : Рад. письменник, 1990. — 335 с.
7. Зайченко І. В. Григорій Галаган і його Колегія / І. В. Зайченко // Педагогіка. — К., 1993. — Вип. 32. — С. 74—81.
8. Бондар Н. Школа академіків / Наталя Михайлівна Бондар // Наука і суспільство. — 1993. — № 1. — С. 15—18.
9. Лопухівська А. В. З історії розвитку гімназій і ліцеїв на Україні : посіб. для вчителів / А. В. Лопухівська — К., 1994. — 100 с.
10. Крощ Т. Ювілей школи академіків / Т. Крощ // Київськ. вісник. — 1996. — № 125. — С. 4.
11. Петровський М. Незвичайна колегія українського мецената (Київська колегія Павла Галагана) / Мирон Петровський // Освіта. — 1996. — 24 квітня. — № 22—23. — С. 12.
12. Болотова Г. „Школа академіків” і Павло Житецький / Г. Болотова // Слово і час. — 1996. — № 10. — С. 55—57.
13. Добрянський І. А. Громадська та приватна ініціатива в розвитку освіти України (кінець ХІХ — початок ХХ століття) / І. А. Добрянський, В. В. Постолатій — Кіровоград, 1998. — 143 с.
14. Ковалинський В. В. Меценати Києва / В. В. Ковалинський. — К. : Кий, 1998. — 528 с.
15. Максименко С. Д. Коллегія П. Галагана в індивідуальній і творчій біографії Григорія Сіловича Костюка / С. Д. Максименко, Ю. Т. Рождественський // Прак. психологія та соц. робота. — 1999. — № 7. — С. 2—5.
16. Хорунжий Ю. М. Українські меценати: доброчинність — наша риса / Ю. М. Хорунжий. — К. : Вид. дім „КМ Академія”, 2001. — 137 с.
17. Слабошпицький М. Українські меценати / М. Слабошпицький. — К., 2001. — 327 с.
18. Тимошенко А. Колегія Павла Галагана (до 130-річчя з дня заснування) / А. Тимошенко // Сіверянський літопис. — 2002. — № 4. — С. 46—51.
19. Ткаченко Т. В. Громадська та благодійна діяльність Г.П. Галагана : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Ткаченко Тетяна Валентинівна. — Переяслав-Хмельницький, 2003. — 233 с.
20. Смолянська М. К. Колегія Павла Галагана в національно-культурному житті України (1871—1920) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07. 00. 01 „Історія України” / М. К. Смолянська. — К., 2004. — 20 с.
21. Шевчук О. М. Колегія Павла Галагана — джерело формування інтелектуальної еліти українського народу / О. М. Шевчук // Педагогіка і психологія. — 2006. — № 3. — С. 116—123.
22. Березівська Л. Д. Організація навчально-виховного процесу в Колегії Павла Галагана / Л. Д. Березівська // Наука і освіта. — 2007. — № 1—2. — С. 55—58.

Архівні матеріали

1. Государственный Совет. Мнение об уставе Коллегии Павла Галагана в Киеве. 1870 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 59, арк. 1—4.
2. Журнал Соединенных Департаментов Государственного Совета от 25 мая 1870 г. по проекту устава Коллегии Павла Галагана. Копия // ІР НБУВ, ф. 120, № 58, 4 арк.
3. Книга протоколов правления (с 30 января 1920 г. — школьного совета) Коллегии Павла Галагана за 8 апреля 1917 г. — 12 сентября 1920 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 20, 160 арк.
4. Книга протоколов правления Коллегии Павла Галагана за 25 января 1915 г. — 27 марта 1917 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 19, 106 арк.
5. Книга протоколов Совета Коллегии Павла Галагана за 28 октября 1913 г. — 25 сентября 1919 г. // ІР НБУВ, ф. 120, № 17, 188 арк.
6. Объяснительная записка к проекту плана Коллегии. 2-я половина XIX ст. // ІР НБУВ, ф. 1, № 6898, арк. 1—3.
7. Проекты учебного плана и штата Коллегии Павла Галагана // ІР НБУВ, ф. 1, № 6899, арк. 1—3.
8. Степович А. І. З перших років Колегії Павла Галагана // ІР НБУВ, ф. 179, № 162, 9 арк.
9. Устав Коллегии Павла Галагана // ІР НБУВ, ф. 11, № 325, арк. 1—4.